

בדין חלת תודה שנפסלה

א. פתיחה

דיני קרבן התודה מובאים בפרשת צו:

וזאת תורת זבח השלמים... אם על תודה יקריבנו, והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלות בלולת בשמן. על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו, על זבח תודת שלמיו. והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה', לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה (ויקרא ז', יא-יד).

אל המזבח מגיעים הדם הנזרק, האליה, החלבים, הכליות והיותרת. כמו כן, מנחת הנסכים נקטרת על המזבח בשלמותה. ביחס לבשר הקרבן, הכוהן מקבל את מתנותיו, והיתר לבעלים. מן המנחה שבאה עם התודה אין למזבח דבר (בניגוד למנחות יחיד אחרות), כי אם לכוהן ולבעלים בלבד.

במאמר שלפנינו נדון במצב שבו נפסלה אחת מחלות התודה.

ב. דברי הרמב"ם

הרמב"ם פוסק:

תודה שנפרסה חלה מחלותיה - כולן פסולות. יצאת החלה¹ או נטמאת, שאר החלות כשירות. נפרס לחמה או נטמא או יצא עד שלא נשחטה התודה - מביא לחם אחר

1 הרמב"ם מדבר על חלה שיצאה חוץ לחומות. איזה חומות? רש"י במנחות מו. ד"ה יצא לחמה, מפרש שמדובר בחומת ירושלים. אך הרמב"ם (הלכות פסולי המוקדשין, פי"ב הט"ז) מדבר על חומת בית פאגי, והכסף משנה על אתר מבהיר שמדובר בפסול של חוץ לחומת הר הבית. יש להעיר שהמונח 'בית פאגי' אינו מוכרע. נחלקו בהגדרתו הראשונים במנחות עח; עיין ברבינו גרשום, ברש"י וברש"י מכתב יד שם על הדף. מכל מקום, הפירוש המאוחר יותר ברש"י קובע שמדובר בחומת הר הבית.

ושוחט, ואם אחר שנשחטה נפרס או נטמא או יצא - הדם יזרק, והבשר יאכל **והלחם כולו פסול, וידי נדרו לא יצא**. נזרק הדם ואחר-כך נפרס מקצת הלחם או נטמא או יצא - תורם מן השלם על הפרוס ומן הטהור על הטמא וממה שבפנים על מה שבחוץ (הלכות פסולי המוקדשין, פי"ב הי"ד).

הראב"ד במקום משיג על דברי הרמב"ם. בראשית ההלכה משמע שיש הפרש בין נפרסה אחת החלות, שאז כולן פסולות, לבין יצאה או נטמאה, שאז יתר החלות כשירות. אך בהמשך ההלכה מבואר שגם לפני השחיטה, גם מן השחיטה ועד הזריקה וגם לאחר הזריקה - יש דין שווה לנפרסה, ליוצאת ולנטמאה; ואם כן, מתי תחול הרישא של הלכה זו?

הכסף-משנה מציין את המקורות להלכה זו של הרמב"ם:

א. במסכת מנחות מופיעה ברייתא זו:

'קדש קדשים הוא', שאם נפרסה אחת מהן - חלותיה כולן פסולות (מנחות יב:).

מתוך הברייתא מדייק רבא, שיש חילוק בין נפרסה לבין יצאה:

...היא יצאת, הני דאיכא גוואי - כשרות... (שם).

רבא מדייק את דיוקו ביחס לפסול של 'יוצא'. אך נראה שהוא הדין בפסול של טומאה. שכן, ביחס לטומאה יש עילת הכשר נוספת, והיא שהציץ מרצה על הטומאה, וכפי שנראה להלן. אם כך, נראה שזהו המקור לדברי הרמב"ם.

אמנם יש לשאול, הרי הברייתא מצטטת פסוק שעוסק בלחם הפנים (כפי שמעיר רש"י על אתר), ומניין אם כן ההיסק של הרמב"ם לגבי תודה? וגם על רבא עצמו יש לשאול, מדוע מביא פסוק מלחם הפנים כדי ללמד על מנחת יחיד רגילה, בה הוא עוסק? הכסף משנה עצמו כמובן ער לכך, אך כותב בפשטות: "ילפינן מיניה לתודה". יש לציין שהרחבת הדין של רבא ללחמי תודה גם לא מופיעה במדרש בתורת כהנים, שהרמב"ם כדרכו פוסק בהתאמה אליו, שם נאמר דין זה ביחס ללחם הפנים.³ ואכן

2 הסוגייה עצמה פותחת בדין של מנחה רגילה, לא בתודה ולא בלחם הפנים. שהרי בראשית הסוגייה דנים בשיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה, ואין קמיצה בלחמי תודה או בלחם הפנים.

3 "היא, שאם נפרסה אחת מהם, כולם פסולות" (תורת כוהנים, פרשת אמור, פי"ח הי"א).

בלחם הפנים הדין באמת מובן, ואותו מביא הרמב"ם במקומו - בפרק החמישי מהלכות תמידין ומוספין. אפשר לשער, שלרמב"ם יש מקור לכך שבעניין חלה שנפסלה אין הפרש בין סוגי המנחות.⁴ זאת למרות שבדרך כלל המנחה היא קודש קודשים, ואילו לחמי התודה הם קודשים קלים.

רש"י במנחות מו. מתייחס לעצם הדין שאם נפרס אחד מהם - כולם פסולים:

לא ידענא מנלן דנפסל לכולהו משום דנפרסה אחת מהן, ונראה בעיני דמלחם הפנים גמר, שהיא מנחת תודה⁵ וכתוב בה 'קדש קדשים היא' - שאם נפרסה אחת מחלותיה - כולן פסולות (ד"ה נפרס לחמה).

ואם כן, ייתכן שניתן להבין לפי זה כיצד למד גם הרמב"ם מברייתא זו.⁶

ב. הברייתא במנחות, שבה נאמר:

עד שלא שחטה, נפרס לחמה - יביא לחם אחר ושוחט; מששחטה נפרס לחמה - הדם יזרק והבשר יאכל, וידי נדרו לא יצא והלחם פסול. נזרק הדם - תורם מן השלם על הפרוס.⁷

4 ייתכן שאפשר גם למצוא מקור בכתוב ליסוד זה, לפחות ברמז. בתורה נאמר ביחס ללחם הפנים: "והיתה לאהרן ולבניו, ואכלוהו במקום קדש" (ויקרא כ"ד, ט). התורה משנה בפסוק את לשון הזכר ואת לשון הנקבה. היא פותחת בלשון נקבה (=והיתה), ומסיימת בלשון זכר (=ואכלוהו). רש"י (שם) מבאר שלשון 'והיתה' מתייחס למנחה, ואילו לשון 'ואכלוהו' מוסב על הלחם; ודבריו מבוססים על המדרש בתורת כהנים. ניתן לשער שההתייחסות של הפסוק ללחם הפנים בלשון נקבה, אפשרה את המעבר מלחם הפנים לכל המנחות; שלכולן דינים משותפים, כגון בנפרסה.

5 השיטה מקובצת והצאן קודשים בהגהותיו, מתקשים בביטוי 'מנחת תודה' שבדברי רש"י. שהרי רש"י דן בלחם הפנים, ולחם הפנים איננו מנחת תודה. ייתכן שיש לגרוס ברש"י 'מנחה' במקום 'מנחת תודה', ואז יתיישב העניין. רש"י רומז ללימוד של רבא, מתוך המקור הראשון שעליו הצבענו.

6 אמנם יש לשים לב שרש"י מתייחס לברייתא שנביא במקור ב', שם אין הבדל בין נפרס, יצא או נטמא. אנו רוצים לאמץ מרש"י רק את עצם היכולת ללמוד מלחם הפנים, וליישם זאת בלימוד של הרמב"ם מדברי רבא בדף יב:.

7 יחד עם התודה מובאות ארבעים חלות מארבעה סוגים, עשר חלות מכל סוג. בעלי התודה צריך להפריש חלה אחת מכל עשר, ולתת אותה לכהן. חלה זו נקראת 'תורמת לחמי תודה', ואת פעולת הפרשתה מכנה הברייתא 'תורם'.

עד שלא שחטה יצא לחמה - מכניסה ושוחט; מששחטה יצא לחמה - הדם יזרק והבשר יאכל, וידי נדרו לא יצא והלחם פסול. נזרק הדם - תורם ממה שבפנים על שבחוץ.

עד שלא שחטה נטמא לחמה - מביא לחם אחר ושוחט; מששחטה נטמא לחמה - הדם יזרק והבשר יאכל, וידי נדרו יצא שהציץ מרצה על הטמא, והלחם פסול. נזרק הדם תורם מן הטהור על הטמא" (מנחות מו.).

כפי שניתן לראות, הרמב"ם כמעט מעתיק ברייתא זו בשלמותה.

ג. יישוב פסיקת הרמב"ם

נסכם את קושיית הראב"ד על דברי הרמב"ם. הרמב"ם מביא, בהלכות פסולי המוקדשין פ"ב ה"ד, רישא וסיפא שנראים כסותרים זה את זה. ברישא נאמר שאם נפרסה חלה מחלותיה - כולן פסולות, אבל אם יצאה או נטמאה, השאר כשרות. ואילו בסיפא, יש אמנם הפרש בין הזמנים השונים, אם נפרס לפני השחיטה, או בין השחיטה לזריקה, או לאחר הזריקה; אבל אין הבדל בין נפרסה, לבין יצאה או נטמאה.

לשם יישוב דברי הרמב"ם, נצביע על הנקודה הבאה; ברישא של ההלכה מדבר הרמב"ם על 'חלות', ואילו במשך שאר ההלכה דן הרמב"ם ב'לחם'. לפיכך, ניתן לבאר את הרמב"ם כך:

כאמור, הראב"ד שאל במה עוסקת הרישא. אנו נציע שהרמב"ם, שפסק ברישא שרק בנפרסה הלחם כולו פסול, אכן התכוון לשלב שבין שחיטה לזריקה, אלא שכאן יש הבדל בין חלה לבין לחם.

כאשר הרמב"ם מדבר על 'חלה' ברישא, הוא מתייחס לחלה אחת בודדת. כאן אכן יש הבדל בין 'נפרסה', לבין 'יצאת או נטמאת'. אם נפרסה חלה אחת, פוסלים את כל החלות. אך אם יצאה או נטמאה חלה אחת, רק היא נפסלת, ושאר החלות כשירות. אלו דברי הרמב"ם ברישא של ההלכה.

בסיפא מדבר הרמב"ם על 'לחם', והוא מתכוון לכל החלות יחדיו. הלשון 'לחם' מכוונת בכל המקורות (במשניות, בברייתות שבגמרא ובפסקי הרמב"ם) ללחם כולו.⁸

8 עיין למשל בלשון הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין פ"ה הט"ו. הרמב"ם מדבר על מצב שבו נפרסה חלה אחת מן הלחם. כלומר, הרמב"ם אומר 'לחם' כאשר הוא מתכוון ללחם כולו, ו'חלה' כאשר דבריו מכוונים לחלה אחת מתוך כל השאר.

כאן באמת אין הבדל בין שלושת הפסולים - נפרסה, יצאה או נטמאת. לכן, כאן פוסק הרמב"ם (בסיפא של ההלכה) שכל הלחם פסול.

שני המקורות שהציע הכסף-משנה לפסיקת הרמב"ם, אכן מאשרים את החילוק המוצע. המקור הראשון מדבר על חלות, ואילו המקור השני דן בלחם.⁹ במקור הראשון אכן מצינו הבדל בין 'נפרסה' לבין הפסולים של יצאה או נטמאת. במקור השני (שהרמב"ם העתיקו כמעט כלשונו), מצינו שיש שוויון בין הפסולים. על-פי ההבדל בין 'חלה' לבין 'לחם', מבואר הדבר היטב.

יש לציין, שבסיפא של כל אחד מהסעיפים בברייתא במקור ב', מתואר מצב שבו אפשר לתרום מלחמי התודה (למשל, לתרום מן השלם על הפרוס, או לתרום מן הטהור על הטמא, וכן הלאה). על כרחנו יש להבין שתורמים מן ה'כשר' על ה'פסול' במצב שבו אכן יש חלק כשר. כלומר - במצב שבו רק חלה אחת נפסלה, ולא כל הלחם. ואכן, בזה הרמב"ם משנה מעט את לשון הברייתא:

...נזרק הדם ואחר-כך נפרס מקצת הלחם או נטמא או יצא - תורם מן השלם על הפרוס
ומן הטהור על הטמא... (הלכות פסולי המוקדשין, פי"ב הי"ד).

כלומר, הרמב"ם מדגיש שבמקרה זה הדבר מתאפשר רק אם נפסל 'מקצת הלחם'.

אמנם לכאורה קצת קשה על הצעתנו, מדברי הרמב"ם בסיפא של ההלכה בה אנו דנים:

...ואם אחר ששחט נפרס או נטמא או יצא... הלחם כולו פסול... (שם).

לכאורה כוונתו היא שגם החלות שלא נטמאו ולא יצאו פסולות.¹⁰ והלא אנו הסברנו שרק אותה חלה פסולה! אלא שלהלן, בהמשך של הלכות פסולי המוקדשין, אומר הרמב"ם בפירושו:

...אבל אם נטמאת אחת משתי החלות [=של עצרת] או אחד משני הסדרים [=של לחם הפנים] או אחת מחלות התודה, בין לפני זריקה בין לאחר זריקה, אותה החלה ואותו הסדר אסור, והטהור בטהרתו יאכל (הלכות פסולי המוקדשין פי"ז הי"ג).

9 ואכן, לכל אורך הברייתא במנחות מו. מדובר על 'יצא לחמה', 'נפרס לחמה', וכדומה.

10 יש להעיר שבדברי רש"י בברייתא במנחות מו. (שהבאנו לעיל): "לא ידענא מנלן דמיפסיל לכולהו משום שנפרסה אחת מהן..." מפורש שרש"י הבין ברייתא זו שלא כהבנתנו ברמב"ם.

הרי שמפורש ברמב"ם, שבמקרה שבו נטמאת אחת החלות, רק היא נפסלת. שאר הלחם ייאכל בטהרתו, כפי שהצענו בדברי הרמב"ם המופיעים מספר פרקים קודם לכן. ואמנם שם עוסק הרמב"ם ב'נטמאה', אך מסתבר שהוא הדין ב'יצאה'. רק ב'נפרסה' גורמת חלה אחת לפסול של הלחם כולו, וכפי שנתבאר.

ד. שינויים בין פסיקת הרמב"ם לפסיקת הברייתא

לסיום נשווה בין פסיקתו של הרמב"ם, לבין פסיקת הברייתא הבאנו במקור ב' (מנחות מו.).

נסכם תחילה את העולה מפסיקת הרמב"ם:

לפני שחיטה	בין שחיטה לזריקה	לאחר זריקה
מביא אחר	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, ולא יצא	תורם
מביא אחר	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, ולא יצא	תורם
מביא אחר	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, ולא יצא	תורם

וכעת נסכם גם את הברייתא:

לאחר זריקה	בין שחיטה לזריקה	לפני שחיטה
תורם	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, ולא יצא	מביא אחר נפרס לחמה
תורם	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, ולא יצא	מכניסו יצא לחמה
תורם	הדם יזרק, הבשר יאכל הלחם פסול, יצא ידי נדרו	מביא אחר נטמא לחמה

שני הבדלים יש בין דברי הברייתא לבין פסיקת הרמב"ם. ההבדל הראשון ממוקד במצב של 'בין שחיטה לזריקה'. לפי הברייתא, אם נטמא הלחם במצב שכזה, מביא המנחה יצא ידי נדרו; מה שאין כן ברמב"ם. כנראה שלפי הברייתא הציץ מרצה על הטמא, ואילו הרמב"ם לא מיישם זאת במקרה שלנו. אפשר ליישב את דבריו לפי הגמרא במנחות נו., שם נאמר (במקרים מקבילים) שלא זורקים את הדם לשם תודה, אלא לשם שלמים. ייתכן שמכאן הבין הרמב"ם שלא יצא ידי נדרו.

הבדל נוסף נוגע לפסול של יוצא, בשלב שלפני השחיטה. לפי הרמב"ם יש להביא לחם חדש, ואילו לפי הברייתא אפשר להכניס את הלחם שיצא בעצמו. ייתכן שהרמב"ם הולך בזה לשיטתו, שלדעת הרמב"ם הלחם מתקדש כבר באפייתו (ראה הלכות מעשה הקרבנות, פ"ג ה"ב), ואם כן, כבר משלב זה היציאה פוסלת למרות שמדובר בשלב שלפני שחיטה.¹¹ נציין, שבכל מקום שלא צוין בטבלה האם יצא ידי נדרו - הרי שיצא.

יהי רצון מלפניך שייבנה בית המקדש במהרה, ושם נעבדך ביראה.

11 ונראה שהרמב"ם חלוק כאן על התוספות (מנחות ט., ד"ה ריש לקיש). גם לדעתם "דבר מכווער הוא להוציא לחוץ לאחר שנתקדשה", אך נראה שהם אינם פוסלים בכך.